

XV PASAULINIS FILOSOFŲ KONGRESAS

1973 m. rugsėjo 17—22 d. Varnoje (Bulgarija) įvyko XV Pasaulinis filosofų kongresas. Jame dalyvavo apie 3000 filosofų ir kitų sričių specialistų, kurių veikla vienokiu ar kitokiu būdu siejasi su filosofijos problemomis. Didžiausios delegacijos buvo atvykusios iš TSRS, JAV, Lenkijos, Čekoslovakijos. Nemaža jų dalis aktyviai dalyvavo plenariniuose posėdžiuose, koliokviumuose, tyrimo grupėse.

Plenariniai posėdžiai vyko šiomis temomis: filosofija ir mokslas, moralė ir kultūra, technika ir žmogus. Veikė 6 *koliokviumai*: 1) protas ir veikla pasaulio pertvarkyme, 2) filosofija mokslo bei technikos revoliucijoje, 3) pažinimas ir vertybės mokslo bei technikos eroje, 4) šiuolaikinio mokslinio pažinimo struktūra ir metodai, 5) žmogus — mokslas — technika (marksistinė mokslo bei technikos revoliucijos analizė), 6) technika, taika ir šiuolaikinis marksizmas. Tuo pačiu metu kongrese buvo svarstomos dar 9 *problematikos*: 1) žmogaus esmė ir egzistavimas, 2) humanizmas ir technikos revoliucija, 3) kalba, logika ir praktika, 4) žmogus, logosas ir istorija, 5) visuomenė ir jos normos, 6) žmogus ir asmeninė laisvė, 7) atsakomybė ir meno kūryba, 8) determinizmo problemos, 9) filosofijos ateitis. Be to, dirbo aštuonios *tyrimo grupės*: 1) šiuolaikinės logikos problemos, mokslo metodologinės problemos, 2) filosofija ir religijotyra, 3) lingvistika ir antropologija, 4) šiuolaikinė metafizika, 5) šiuolaikiniai filosofijos istorijos tyrinėjimai, 6) psichologijos filosofiniai aspektai, 7) mokymo ir auklėjimo filosofija, 8) teisės filosofija ir politikos filosofija.

Iš viso kongrese buvo apie 1000 pranešimų bei pasisakymų. Pagrindinė kongreso mintis — šių dienų mokslo bei technikos revoliucijos padariniai ir žmogus. Aptartos įvairios mokslo, technikos ir filosofijos santykių problemos. Kongrese kalbėjo ir mūsų respublikos atstovai: J. Macevičius ir J. Minkevičius. Be to, kongreso pranešimų rinkinyje buvo išspausdintas R. Plečkaičio referatas (jis pats kongrese nedalyvavo).

TSRS delegacijos sudėtyje buvo šie mūsų respublikos mokslininkai: J. Aničas, A. Gaidys, J. Macevičius, E. Meškauskas, J. Minkevičius, J. Repšys, R. Skaisgiris.

Zemiau pateikiami kai kurie jų įspūdžiai iš XV Pasaulinio filosofų kongreso.

* * *

Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie LTSR MA Istorijos instituto Visuomenės mokslų informacijos sektoriaus vadovas doc. J. Aničas: „...vyko gyvas pasikeitimas nuomonėmis, vyravo draugiškos kritikos dvasia“.

Kongrese išklasiau visą koliokviumą „Technika, taika ir šiuolaikinis marksizmas“. Jam vadovavo prof. Dž. Somervilas¹. Koliokviumo tematika susilaukė nemažo kongreso dalyvių dėmesio: posėdžiuose dalyvaudavo net po 150—200 klausytojų. Trijose koliokviumo sesijose kalbėjo apie 50 dalyvių beveik iš visų žemynų.

Dauguma kalbėtojų marksistinės metodologijos požiūriu nagrinėjo svarbias dabartines visuomenės raidos problemas. Turiningus pranešimus perskaitė Bulgarijos MA garbės prezidentas T. Pavlovas² ir G. Angelovas³. Amerikietis R. Hiršbainas kalbėjo apie filosofų vaidmenį, pertvarkant šiuolaikinį pasaulį, skleidžiant kovos dėl socialinės pažangos idėjas. Argumentuotai JAV gyvenimo būdą kritikavo amerikiečių filosofas H. Parsonsas (H. Parsons) pranešime „Marksizmas, ekologija ir taika“. Labai šiltai koliokviumo dalyvių sutiktas Fan Chuen Kuonas iš Vietnamo DR nagrinėjo nacionalinio išsivadavimo klausimus. Platų pra-

¹ Dž. Somervilas (J. Somerville, gim. 1905 m.) — dialektinio materializmo tyrimo draugijos prezidentas Jungtinėse Amerikos Valstijose, aktyvus tarptautinių filosofijos kongresų dalyvis. Savo darbuose jis nagrinėja visuomenės pažangos, revoliucijos, demokratijos, humanizmo, moralės, taikos filosofines problemas. Jo manymu, pagrindinis šiuolaikinio filosofinio mąstymo uždavinys — ieškoti taikių kelių į socializmą. Kai kurios jo teorinės idėjos atsispindi rusų kalba išleistame rinkinyje (Žr.: Д. Сомервилл, Избранное, М., 1960.) (Ši ir visos kitos kongreso dalyvių įspūdžiuose pateiktos pastabos priklauso redakcijai. — Red.).

² T. D. Pavlovas (gim. 1890) — žymus bulgarų filosofas ir visuomenės veikėjas, Bulgarijos MA Filosofijos instituto direktorius, Bulgarijos KP CK Politinio biuro narys (nuo 1966 m.). Svarbiausias jo darbas „Atspindžio teorija“ (1936). Savo veikaluose jis gvildena dialektinio ir istorinio materializmo, estetikos, kalbotyros, Bulgarijos istorijos ir jos visuomeninės minties klausimus. Daug jo darbų išversta į rusų kalbą.

³ Filosofijos mokslų daktaras, Bulgarijos KP CK darbuotojas S. Angelovas (gim. 1925) tyrinėja gnoseologijos, etikos, dabartinės buržuazinės filosofijos klausimus. Jo pagrindiniai veikalai: „Laisvė ir atsakomybė socialistinėje visuomenėje“ (1966), „Vertybė ir tiesa“ (1969), „Žmogaus problema šiuolaikinėje ideologinėje kovoje“ (1971). Daug jo darbų išversta į rusų kalbą.

nešimą „Marksizmas, pasaulio taika ir technikos revoliucija“ paskaitė koliokviumo vadovas Dž. Somervilas.

Kai kurie filosofai (daugiausia iš kapitalistinių šalių), deklaruodami savo marksistiškumą, atskirais labai svarbiais mūsų laikų visuomeniniais klausimais gynė dogmatiškas bei pernelyg kairuoliškas pažiūras. Antai japonų filosofas Š. Šibata (Sh. Shibata), demaskuodamas JAV agresiją Indokinijoje, teigė, kad žinomosios Tarybų Sąjungos sutartys su JAV esančios gelbėjimosi ratas Amerikos imperializmui. Arba Dž. Somervilas, nagrinėdamas teisingų ir neteisingų karų problemą šiuolaikinėmis sąlygomis, laikėsi klaidingos nuomonės, kad nebėra prasmės kalbėti apie termodinaminio karo teisingumą. Koliokviume vyko gyvas pasikeitimas nuomonėmis, vyravo draugiškos kritikos dvasia. Diskusijose buvo reikšmingi tarybinių filosofų (akad. P. Fedosejevo, F. Konstantinovo ir kt.) pasisakymai. Pavyzdžiui, P. Fedosejevas argumentuotai atskleidė marksistinį teisingų ir neteisingų karų vertinimą dabartinėmis sąlygomis, kalbėjo apie dabartinio tarptautinių santykių gerėjimo esmę ir perspektyvas.

* * *

Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie LTSR MA Istorijos instituto probleminės grupės vadovas doc. A. Gaidys: „...filosofų kongreso diskusija kartu buvo ir ideologinės kovos forma“.

Man teko dalyvauti dviejose probleminėse grupėse „Žmogus ir technika“ bei „Filosofija ir religijotyra“.

Diskusijose buvo reiškiamas didelis susirūpinimas žmogaus ir gamtos likimu. Daug dėmesio buvo skiriama prieštaravimams tarp žmogaus, mokslo ir technikos. Daugelis Vakarų šalių filosofų tuos prieštaravimus analizavo, nesiedami jų su socialiniais santykiais. Su jais polemizavo marksistinės orientacijos filosofai. Gilų išpūdį padarė pažangaus amerikiečių filosofo H. Parsonso pranešimas apie dehumanizacijos procesą, kuris lydi technikos vystymąsi Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šiai idėjai pagrįsti pranešėjas pateikė gausybę faktų. Didžiulį gamybinį pajėgumą turinčiose Jungtinėse Amerikos Valstijose yra apie 10 milijonų alkanaujančių, 18 milijonų alkoholikų, apie 20 milijonų beraščių, 8 milijonai nuolat vartoja narkotikus. Nepaprastai plinta nusikaltimai ir seksualinis palaidumas. Statomi nepatogūs, antisanitariški miestai, užteršiamas oras, vanduo ir žemė. Plinta policijos ir kitų oficialių įstaigų korupcija, smarkėja susidorojimas su kovotojais dėl žmogaus teisių ir t. t. H. Parsonsas aiškino, kad šiuos padarinius lemia ne technikos pažanga, o atgyvenę socialiniai santykiai.

Nesunku buvo pastebėti, kad filosofų kongreso diskusija kartu buvo ir ideologinės kovos forma. Tiesą, ši kova darosi vis labiau subtilesnė, įgyja vis naujų formų. Marksistų oponentai, ypač asmeniškuose pokalbiuose, stengėsi šį ideologinį momentą užslėpti, tarsi iš viso nebūtų priešingų socialinių sistemų konfrontacijos, tarsi mokslo ir technikos pažanga iškeltų visur visiškai tas pačias problemas.

Iš tiesų tokių vienodų problemų yra. Bet kartu neturime pamiršti, kad socialistinė sistema sudaro visai kitokias galimybes joms spręsti.

Kai kurie nemarksistai, sprenddami minėtas problemas, rodė norą suprasti marksistinės filosofijos pozicijas, bet jie nežinojo jos paprasčiausių principų, dažnai vulgariai traktavo marksistinės filosofijos idėjas, supaprastindavo sudėtingus individo ir visuomenės santykius. Pavyzdžiui, daugeliui atrodė nesuprantama, kaip suderinti objektyvius visuomenės vystymosi dėsningumus su atskiro žmogaus valios laisve. Šie dalykai, jų nuomone, tarpusavyje neturi nieko bendra. Kai kas reiškė nuomonę, kad marksizmas esąs vulgarus kolektyviškumas, nes asmenybę laiką priemone visuomenės tikslams pasiekti. Reikia pasakyti, kad su tokiomis pažiūromis dauguma tarybinių bei užsienio marksistų polemizavo argumentuotai bei įtikinamai.

„Filosofijos ir religijotyros“ grupėje filosofai idealistai diskutavo su marksistais. Kai kurie idealistai gynė religiją senais metodais: pavyzdžiui, K. Berchemas (Liuksemburgas) bandė panaudoti mokslą dievo buvimui įrodyti. D. K. Biorkas (Burke, JAV) demonstravo mėgėjų sukurtą filmą apie „bendravimą su transcendencija“ dvasinės kontempliacijos būdu ir pan. Tačiau tokie pranešimai menkai tedomino net pačius religijos šalininkus. Rimtesnių religijos šalininkų pažiūros daugiausia buvo artimos vadinamajai „dievo mirties“ teologijai, kurią kritikavo tarybinis filosofas D. Ugrinovičius. Nors patys religijos šalininkai vengė vartoti „dievo mirties“ terminą, tačiau jų samprotavimai rodė, kad, moderninant religiją, taikant ją prie šiuolaikinio pasaulio, tradicinė dievo, kaip transcendentinės būtybės, sąvoka dingsta. Tokios tendencijos reiškiasi ne tik krikščionybėje, bet, kaip parodė japonų filosofas H. Kiničis (H. Kinichi)⁴, ir budizme. Indų profesorius R. Panikaras (R. Panikkar) pasiūlė duoti naują religijos apibrėžimą, kuriame kalbama tikrai apie žmogų ir nieko nebeužsimenama apie dievą ar kokias nors kitas antgamtines jėgas. Tačiau, išnykus tikėjimui antgamtinėmis jėgomis, religija faktiškai virsta dorove, humanizmu ar kokia nors kita ideologijos forma. Lieka tik religinis apvalkalas, kurį subrendusi žmogaus mintis anksčiau ar vėliau nusimeta kaip išaugtą vaikystės dienų drabužį.

⁴ Osakos universiteto profesorius.

Idealistinei religijos sampratai marksistai priešpastatė jos mokslinę materialistinę analizę. Svarus šiuo požiūriu buvo mūsų respublikos filosofo dr. J. Minkevičiaus pranešimas apie socialinę ir gnoseologinę religijos prigimties modifikaciją žmogaus mokslo ir technikos santykių kontekste. Visuomenės ateizaciją jis parodė kaip objektyvų ir dėsningą istorinį procesą⁵.

* * *

Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie LTSR Mokslų akademijos Istorijos instituto vadovas LTSR MA narys-korespondentas doc. J. Macevičius: „Filosofų kongresas buvo naudingas ta prasme <...>, kad buvo sprendžiamos aktualios problemos“.

Tiksliai pateikti visus mūsų įspūdžius tiesiog neįmanoma.

Kongrese didžiausias dėmesys buvo skiriamas mokslo, technikos ir filosofijos santykiams. Kaip žinome, mokslo ir technikos vystymasis reikalauja visų jų šakų integracijos. Taigi keičiasi ir filosofijos funkcijos.

Kas gi yra filosofija? Mokslas ar ne mokslas? Diskusijose ir pranešimuose šioms klausimams buvo skiriama daug vietos. G. Bemė (G. Böhme, VFR)⁶ ir kai kurie kiti filosofai tvirtino, kad filosofija nėra metodologija. Ji nesanti ir pasaulėžiūra. V. Lektorskio (TSRS) požiūriu, yra filosofinis ir loginis-matematinis mokslo metodologijos lygis. Kai kurių kongreso dalyvių nuomone, mokslas pats iki tam tikro lygio kuria savo metodologiją. Petrovičiaus (Jugoslavija) teigimu, filosofija nėra mokslas. Kas ji yra — neaišku. Gal ideologija, o gal žinių sisteminimo priemonė. Kritikos susilaukė E. Laslo (E. Laszlo, JAV)⁷ sisteminė filosofija. P. Anochinas (TSRS) kritikavo sisteminį metodą ir parodė marksistinės filosofijos efektyvumą mokslo tyrimuose. R. Richta⁸ (Čekoslovakija) pabrėžė, kad nuolatos kyla naujos problemos, atsiranda nauji konceptualiniai požiūriai. Į mokslo ir technikos revoliuciją negalima žiūrėti kaip į pastovų reiškinį. Seniau buvusios aiškios sąvokos šiandien darosi per daug bendros, neapibrėžtos ir neaiškios. Kaskart iškyla naujų detalių, ir į jas būtina atsižvelgti.

⁵ J. Minkevičiaus pranešimo pagrindu parengtas straipsnis spausdinamas šiame mūsų leidinio numeryje.

⁶ M. Planko mokslinio bei techninio pasaulio gyvenimo sąlygų tyrimo instituto (Štarnbergas) darbuotojas.

⁷ Niujorko valstijos universiteto profesorius.

⁸ R. Richta (gim. 1922) — Čekoslovakijos MA Filosofijos ir sociologijos instituto direktorius, šiuo metu tyrinėjas mokslo bei technikos revoliucijos ir jos socialinių pasekmių problemas („Civilizacija kryžkelėje“).

Filosofų kongresas buvo naudingas ta prasme, kad susirinko daug skirtingų pažiūrų mokslininkų ir buvo sprendžiamos aktualios problemos. Kongrese vyravo tolerantiška atmosfera, kai kurių dalyvių nuomone, net per daug laisva. Pasitaikė, kad pranešėjai iš viso atsisakydavo kalbėti, nes nieko nežadą pasakyti be to, kas išdėstyta kongresui skirtuose leidiniuose. Diskusijose nebuvo užgauliojimų, netaktiškumų. Kongrese mažai tedalyvavo stambių buržuazinės filosofijos „šulų“. Buvo manoma, kad nesusidarys sąlygų atvirai, tolerantiškai diskusijai. Tačiau, atvirksčiai, viskas vyko kuo geriausiai.

Svarbus kongreso bruožas buvo tas, kad visose grandyse jautėsi marksistinės filosofijos įtaka ir autoritetas.

* * *

Vilniaus Darbo Raudonosios Vėliavos ordino V. Kapsuko universiteto Filosofijos katedros vedėjas doc. E. Meškauskas: „Kaip parodė kongresas, marksistinės filosofijos autoritetas neabejotinai auga...“.

Mane specialiai domino, kaip šiuolaikinėje nemarksistinėje filosofijoje bandomi spręsti filosofijos mokslinio statuso ir jos metodologinio vaidmens klausimai. Tačiau teko šiek tiek nusivilti. Nors šiais klausimais buvo padaryta keliolika pranešimų, kongresas šiuo atžvilgiu nebuvo labai reprezentatyvus: kokių nors naujų, originalesnių minčių neteko išgirsti.

Pagrindinį pranešimą „Filosofija ir mokslas“ padarė Tarptautinės filosofų draugijų federacijos generalinis sekretorius šveicarų filosofas A. Mersjė⁹. Pranešimą jis pradėjo teiginiu, kad filosofija nėra mokslas, o mokslas nėra filosofija. Žmogaus sąmonės turinį jis suskirstė į keturis modusus: objektyvumo (mokslas), subjektyvumo (menas), bendrijos (moralė) ir kontempliatyvumo (mistika). Filosofija, nepriklausydama nė vienam iš jų, atlieka tik savotišką „socialinės technikos“ vaidmenį, kurio efektyvumas priklauso nuo pasiekiamo harmonijos lygio. Filosofijos mokslinė paskirtis iš pranešimo taip ir nepaaiškėjo. Matyt, tai jautė ir pats pranešėjas, sakydamas, kad filosofija yra tai, ką ji pati iš savęs padaro.

Tradicinio idealizmo požiūrį į filosofiją gynė japonų filosofas T. A. Imamiči (T. A. Imamichi)¹⁰, teigdamas, kad filosofija, skirtingai

⁹ A. Mersjė (A. P. H. Mercier, gim. 1913) — teorinės fizikos ir gamtos filosofijos profesorius, Berno universiteto rektorius — yra paskelbęs apie 100 mokslo darbų teorinės fizikos, geofizikos ir mokslo filosofijos klausimais. Jį domina laiko problemos filosofinis aspektas, šiuolaikiniai mokslinio mąstymo metodai ir kiti pažinimo teorijos klausimai.

¹⁰ Estetikos instituto direktorius, estetikos ir metafizikos profesorius.

nuo mokslo, bando atsakyti į klausimus „iš kur“, „kam“ ir taip nuo kintančių reiškinių prieina prie absoliuto. Už mokslinį filosofijos statusą pasisakė E. Laslas, dėstydamas savo „sistemų filosofiją“. Jo nuomone, toji sistemų filosofija, remdamasi kibernetikos ir informacijos teorijos principais, galinti lengvai išspręsti visus tradicinius filosofijos, moralės ir apskritai visuomenės klausimus. Kaip universalaus filosofijos recepto ieškotojas, jis primena rusų machistą Bogdanovą, kadaise bandžiusį sukurti tokių pat pretenzijų turinčią „visuotinę organizacijos teoriją“ (tektologiją).

Iš keturių marksistų, kalbėjusių filosofijos mokslinio statuso klausimu, labai turiningas buvo tarybinio filosofo V. Lektorskio pranešimas. Jis pagrįstai kritikavo neopozityvistinio pobūdžio mokslo metodologų pastangas pritaikyti filosofijai empirinių mokslų vartojamus teiginių verifikavimo ir falsifikavimo principus.

Teko pabuvoti ir keliuose tyrimo grupės „Teisės filosofija ir politikos filosofija“ posėdžiuose. Dauguma pranešimų buvo skirta siauroms, specifinėms teisės problemoms. Pagyvėjimą sukėlė trumpas JAV filosofo V. R. Steinkroso (W. E. Steinkraus) pranešimas „Ar kalbos apie „teisingą karą“ ką nors reiškia?“ Jo nuomone, teisingi karai tiek pat neįmanomi, kiek neįmanomos teisingos žudynės ar teisingi plėšimai. Jo abstrakčiam pacifizmui nepritarė ne tik marksistai, bet ir kiti filosofai. Posėdžio pirmininkas Ch. Perelmanas¹¹ jam taikliai replikavo: „Jūs, matyt, nepatyrėte hitlerinės okupacijos“.

Pagrindinė kongreso tema buvo dėkinga filosofams marksistams, kurie sudarė daugumą. Nemarksistai, kalbėję šia tema, lieté tik atskirus jos aspektus, todėl jų pranešimai metodologiniu atžvilgiu buvo vienašališki. Metodologinis marksizmo pranašumas buvo akivaizdus. Tačiau gilesnės diskusijos šia tema neišsivystė. Kalbų barjerai ir nepakankamas išankstinis pasiruošimas trukdė dalykiniam dialogui, kuris daugeliu atvejų apsiribojo tik pozicijų priešpastatymu.

Kaip parodė kongresas, marksistinės filosofijos autoritetas neabejotinai auga ir nemarksistų filosofų akyse. Marksistų balso vis atidžiau klausomasi. Kad tas balsas taptų dar įtaigesnis, mes turime nuolat aiškinti jos efektyviausią ginklą — metodologiją.

¹¹ Ch. Perelmanas (gim. 1912) — Belgijos filosofų draugijos prezidentas, Briuselio Laisvojo universiteto profesorius, buvęs Tarptautinės filosofų draugijų federacijos generalinis sekretorius. Jo tyrinėjimų objektas — matematinė logika ir neformalizuotos sąmonės logika. Jis yra pasiūlęs formaliąją logiką papildyti dialektinių (Aristotelio terminologija) įrodymų analize, t. y. argumentavimo būdų tyrimu. Svarbiausi jo darbai: „Apie teisingumą“ (1945), „Retorika ir filosofija“ (1951), „Traktatas apie argumentaciją“ (1958).

* * *

LTSR Mokslų akademijos Filosofijos katedros vedėjas dr. J. Minkevičius: (tarptautiniame filosofų kongrese dalyvavo antrą kartą): „**Žmogaus problema kongrese buvo viena iš ryškiausių ir labiausiai diskutuojamų**“.

Kongresas buvo didelis ir įvairus savo tematika (vienu metu dirbo apie 30 jo padalinių), todėl mūsų informacija gali būti tik dalinė. Anksčiau vykę filosofų kongresai buvo „tarptautiniai“, o šis XV jau vadinosi „pasauliniu“. Tai rodo išaugusį filosofijos vaidmenį šiuolaikiniame pasaulyje, filosofų aktyvumą įvairiose šalyse. Šefavęs kongresą Bulgarijos Liaudies Respublikos Valstybės tarybos pirmininkas T. Živkovas savo sveikinimo kalboje pažymėjo, kad filosofija, būdama vienu iš svarbiausių kiekvienos tautos dvasinės kultūros elementų, gali labai prisidėti prie visapusiško asmenybės vystymosi ir socialinės bei gamtinės aplinkos pakeitimo humaniškų idealų dvasia. Šita mintis buvo ryški visuose kongreso darbuose.

Kongresus organizuoja Tarptautinė filosofų draugijų federacija kas 5 metai. Pirmasis kongresas įvyko 1900 metais. Tarybų Sąjunga juose dalyvauja nuo XII Venecijos kongreso. Kongresuose pastebimai auga marksistų įtaka ir autoritetas. Vienos kongrese (1968) dalyvavo apie 200, o Varnoje jau net apie 1000 marksistų, kurie buvo pakankamai aktyvūs. Varnos kongreso atmosfera buvo visiškai palanki laisvai diskusijai, tuo tarpu Vienoje buvo mėginama kongresą paversti politinių aistrų arena. Tiesa, mėginimai kilo ne iš paties kongreso, todėl filosofai jiems nepasidavė.

Ankstesnieji filosofų kongresai paprastai neturėdavo vienos bendros temos. Šį kartą tokia tema buvo „Žmogus — mokslas — technika“. Tai rodo, kad žmogaus problema šiuolaikinės mokslo bei technikos pažangos sąlygomis yra aktuali. Ji buvo nagrinėjama daugeliu įvairių aspektų: tai liudija kongreso plenarinių posėdžių, koliokvių, problematikų ir tyrimo grupių tematika.

Žmogaus problema kongrese buvo viena iš ryškiausių ir labiausiai diskutuojamų. Būtų galima nurodyti daugelį veiksnių, kurie žmogaus situaciją šiuolaikiniame pasaulyje daro vis „problematiškesne“. Pirmia, šiandieninis socialinis procesas apskritai yra nepaprastai dinamiškas ir prieštaringas. Antra, revoliucinė mokslo bei technikos pažanga, kurios pasekmės žmogui nėra vienareikšmės, iškelia naujų socialinių problemų ne tik savo negatyviais momentais, bet ir savo pozityviaja visuma. Trečia, nauja ekologinė situacija verčia visuomenę imtis tos situacijos

kompleksinio tyrimo, jos integralinio įvaldymo ir pajungimo savo interesams. Šis veiksnys vis labiau tampa filosofinio aiškinimo bei konceptualinio suvokimo objektu. Ketvirta, šiuolaikinė ideologinė veikla pasidarė labai technizuota, visapusiškai aprūpinta masinės informacijos priemonėmis; be to, joje vyksta tam tikras persiorientavimas į naujus ideologinės kovos objektus, labiausiai paliečiančius žmogaus egzistenciją bei jo interesus (mokslą ir techniką, ekologinę problemą, kultūros prieštaravimus, biogenetinės ir sociokultūrinės programos santykius žmogaus raidoje ir kt.). Penkta, toliau institucializuojasi visuomenė: auga ir plinta socialiniai institutai; ši procesą gali lydėti tokie socialūs reiškiniai, kaip formalizmas, biurokratija ir kt. Šešta, pasikeičia humanitarinės kultūros statusas jos nenaudai ir išskyla rimtas technokratijos pavojus. Suprantama, panašių epochos bruožų išskaičiavimą (jų reiškiniai nėra vienodas, jis priklauso nuo visuomenės ekonominės, klasinės, politinės bei ideologinės sistemos) būtų galima pratęsti. Bet tai, kas čia paminėta, labiausiai išryškėjo kongreso veikloje arba jos „potekstėje“.

Nemarksistiniai kongreso dalyviai žmogaus problemą nagrinėjo daugiausia tradiciniu abstraktaus humanizmo požiūriu. Su tuo požiūriu yra susijęs ir atitinkamas mokslo bei technikos pažangos ir jos pasekmių vertinimas. Abstrakčiam bei spiritualistiniam (religinių filosofų) humanizmui buvo būdingas antiscientizmas bei antitechnokratizmas. Tose antiscientistinėse bei antitechnokratinėse koncepcijose atvirų technologijos apraiškų, rodos, nebuvo, bet vis tik buvo jaučiamas siekimas bent šiek tiek apriboti mokslo ir technikos augimą. Šitos krypties pranešimuose atsispindėjo ryškūs civilizuotos buržuazinės visuomenės socialiniai kontrastai bei jos dvasinės kultūros atsilikimas. Tuo galima paaiškinti labai ryškia moralizavimo tendenciją, siekimą moralinėmis priemonėmis pakeisti esamą socialinę padėtį. Dėl šio požiūrio kongrese buvo net kiek tragikomiškų momentų. Pavyzdžiui, amerikiečių filosofas A. Bamas (A. Bahm)¹² pareiškė, kad pasaulis žengias savižudybės keliu, nes jis praradęs moralinius pagrindus, ir kad tos katastrofos galima išvengti tik „moralinio susitarimo“ pagrindu. Jis siūlė įsteigti pasaulinę „atsakingų“ filosofų draugiją, kuri spręstų opiausias globalines žmonijos problemas. ., ir jis pats jau buvo besiiimąs atitinkamos iniciatyvos.

Iš kongreso diskusijų problematikos trumpai paminėtini dar du dalykai: 1) žmogaus biologinis bei socialinis sąlygotumas ir 2) žmogaus problema religijoje. Pirmuoju klausimu reikšmingą pranešimą padarė akademikas P. Anochinas. Remdamasis eksperimentiniais duomenimis, jis aiškino žmogaus savybių formavimąsi ikižmogiškoje (embrioninėje)

¹² Niუმексикос valstijos universiteto (Albukerkas) profesorius.

stadijoje, bandė atskleisti biogenetinės ir sociokultūrinės programos sąveiką. Išpūdingas tarybinio mokslininko pranešimas suezino kai kuriuos katalikų filosofus.

Tyrimo grupėje „*Filosofija ir religijotyra*“ taip pat dominavo žmogaus problema. Daugelis nemarksistų akcentavo humanistinę religijos funkciją. Pavyzdžiui, indas R. Panikaras, šiuo metu dirbantis Jungtinėse Amerikos Valstijose, teigė, kad religija yra žmogaus kelias į tobulybę. Čia, žinoma, nieko originalaus, tik jo schemeje jau nebuvo orientacijos į transcendentinį pasaulį.

Kongrese buvo atstovaujamos visos pagrindinės šiuolaikinės buržuazinės filosofijos kryptys. Galima paminėti tokius žymesnius kongreso dalyvius, kaip A. Ajerį¹³, L. Gabrielių¹⁴, A. Mersjė, Dž. Pasmorą¹⁵, P. Rikerį¹⁶, J. Teodorakopulą¹⁷, G. Veterį¹⁸.

Kongreso metu Varnoje vyko ir kiti reikšmingi filosofų renginiai. Tarptautinis filosofijos institutas organizavo simpoziumą dialektikos klausimais. Įvyko II Tarptautinės metafizikų asociacijos kongresas, kuriame, greta amerikiečių ir anglų, aktyviai dalyvavo ir bulgarų filosofai. Be to, vyko Tarptautinės Hegelio draugijos posėdžiai, Pasaulinės katalikų filosofų draugijų sąjungos susirinkimai ir kt. Veikė ir toks institutas, kaip Tarptautinis filosofijos tyrimų kompiuteriais centras.

¹³ A. D. Ajeris (A. J. Ayer, gim. 1910 m.) — Londono ir Oksfordo universitetų filosofijos ir logikos profesorius. Jis tyrinėja žinių prigimties, jų teisingumo, priežastingumo, loginės indukcijos, kalbos, estetinių vertybių ir kitus pažinimo teorijos ir bendrosios filosofijos klausimus. Pagrindiniai veikalai: „Kalba, tiesa ir logika“ (1939), „Empirinių žinių pagrindai“ (1946), „Mąstymas ir reikšmė“ (1947), „Pažinimo problema“ (1956), „Revoliucija filosofijoje“ (1956), „Asmenybės sąvoka“ (1963), „Žmogus kaip mokslo subjektas“ (1964), „Metafizika ir sveikas protas“ (1969).

¹⁴ L. Gabrielis (L. Gabriel, gim. 1902 m.) — Vienos universiteto Filosofijos instituto direktorius, XIV Vienos Tarptautinio filosofų kongreso organizacinio komiteto pirmininkas, Tarptautinės filosofų draugijų federacijos viceprezidentas. Tyrinėja filosofijos istorijos, logikos, žmogaus egzistencijos, mąstymo struktūros problemas. Svarbiausi jo darbai: „Pasaulėžiūros logika“ (1949), „Naujas žmogaus ir pasaulio vaizdas“ (1952), „Įvadas į indų mąstymą“ (1957), „Žmogus ir pasaulis kryžkelėje“ (1961), „Integralinė logika“ (1965).

¹⁵ Dž. Pasmoras (J. Passmore) — Kanberos universiteto (Australija) profesorius.

¹⁶ P. Rikeris (P. Ricoeur, gim. 1913 m.) — Sorbonos profesorius, personalistų periodinio leidinio „Esprit“ redakcinio komiteto narys, skaitęs filosofijos kursus Olandijos, Belgijos, Šveicarijos, Vokietijos, JAV universitetuose. Pagrindiniai P. Rikerio darbai: „Gabrielis Marselis ir Karlas Jaspersas“ (1948), „Istorija ir tiesa“ (1955), „Valios filosofija“ [2 tomai (1950, 1960)], „Apie interpretaciją“ (1965), „Interpretacijų konfliktas“ (1969).

¹⁷ J. Teodorakopulas (J. Theodoropoulos) — graikų filosofas, Tarptautinės filosofų draugijų federacijos vadovaujančio komiteto pirmininko pavaduotojas. Žinomas jo darbas „Apie dialogą, dialektiką ir šiuolaikinę epochą“ (1960).

¹⁸ G. Veteris (G. Wetter, gim. 1911 m.) — Vatikano Popiežiaus rytų instituto rusų filosofijos istorijos profesorius, aktyvus tarptautinių kongresų dalyvis. Savo veikaluose „Dialektinis materializmas“ (1952), „Filosofija ir gamtos mokslas Tarybų Sąjungoje“ (1958), „Dialektinis materializmas ir gyvybės kilmės problema“ (1958) jis iškraipo marksistinės filosofijos esmę, tapatinamas dialektinį materializmą su mechanistiniu ir vulgarioju materializmu, dialektiką atskirdamas nuo materializmo ir pan.

* * *

Vilniaus Darbo Raudonosios Vėliavos ordino V. Kapsuko universiteto Filosofijos katedros doc. J. Repšys: „...Dar kartą pasitvirtino marksizmo metodologinis bei ideologinis pranašumas prieš kitas dabarties filosofijos kryptis“.

Man teko dalyvauti vienoje iš devynių problematikų, kuri vadinosi „*Žmogaus esmė ir egzistencija*“.

Pageidavimas pasidalinti įspūdžiais nereikia, kad reikia tiksliai atpasakoti visa, apie ką kongrese buvo kalbama. Įspūdžiai apima tas mintis, kurias sukėlė svarstyti klausimai, tas išvadas, kurios peršasi, išklausus įvairių nuomonių.

Galima manyti, kad antropologinė, arba žmogaus, problematika nėra tik mūsų amžiaus filosofijos privilegija. Filosofija visada tiesiogiai arba netiesiogiai atspindi tikrovę aiškinančio arba ją pertvarkančio subjekto situaciją pasaulyje, atskleidžia nesutapimus tarp jo keliamų tikslų bei jo gaunamų rezultatų.

Tačiau socialinėje, vadinasi, ir teorinėje, veikloje būna tokios posūkio epochos, kada iš pagrindų keičiasi žmogaus veiklos kriterijai bei principai, kada labai išryškėja žmonių keliamų tikslų bei gaunamų rezultatų priešingumas, kada yra senosios gyvenimo formos, o naujosios dar tebesiformuoja, kada vyksta visų socialinių vertybių pervertinimo procesas. Tais visuomeninio lūžio laikotarpiais susidomėjimas žmogaus problematika ypatingai išauga. Tai suprantama. Kol individo santykiai su visuomene bei tuos santykius išreiškiančios dvasinės vertybės išlieka maždaug pastovios, žmonės juos laiko natūraliais ir neabejotiniais. Tačiau, kai tik tradiciniai santykiai bei vertybių sistemos, kuriomis remiasi žmonių veikla, susvyruoja, individų asmeninis gyvenimas ima nebesutapti su juos supančia socialine aplinka. Jis darosi problematiškas ir reikalauja naujų sprendimų. Tokiais socialinio persilaužimo laikotarpiais, kai atgyvenusi visuomeninė aplinka individui tampa priešiška, imama domėtis žmogaus gyvenimo prasmės klausimais. Anot G. Hegelio, vis labiau ir labiau auga poreikis atsiriboti nuo tapusio svetimu realybės pasaulio ir pasukti į dvasinį, vidinį žmogaus pasaulį. Visuomenės krizės duoda impulsą iškilti į pirmą vietą vadinamajai antropologinei, arba sokratiškajai, tradicijai.

Tokio krizinio pobūdžio yra ir perėjimo iš kapitalizmo į socializmą epocha, kuri problematizuoja visus naujųjų laikų iškeltus idėjinius principus bei žmogaus veiklos kriterijus. Renesanso bei Naujųjų amžių filosofijos idėja, kad mokslo ir technikos pažanga gali padaryti žmoniją

gamtos valdovu, kapitalistinės santvarkos sąlygomis nebuvo realizuota. Dar daugiau. Dabartinė technika, pagerindama išsivysčiusių kapitalistinių šalių žmonių gyvenimą, kartu padidino jų gyvenimo įtampą ir baimę dėl rytojaus. Atomo branduolyje slypinčios energijos įvaldymas ne tik atskleidė naujus energijos išteklius, bet padidino ir visos žmonijos savižudybės galimybę, naudojant šią energiją karo tikslams.

Ši prieštaringa žmogaus (kūrėjo ir savo kūrinių vergo) padėtis, kurioje kūrybos vaisiai tartum išslysta iš žmonių valdžios ir sukelia grėsmę jų pačių saugumui, verčia daugelį filosofų ir menininkų susimąstyti, kokia kuriamos civilizacijos, mokslo ir technikos prasmė, kodėl buržuazinėje visuomenėje žmogaus tikslai virsta antihumaniškais.

Žmogaus prigimčiai, jo esmei bei jo individualybės reiškimuisi dabartiniame pasaulyje ir buvo skirta problematika „*Žmogaus esmė ir egzistencija*“. Ji dar buvo skirstoma į tokias temas: „*Žmogaus egzistencija ir prievarta žmogui*“, „*Žmogaus pastovumas ir kintamumas*“. Problematikos posėdžiams pirmininkavo prof. Dž. F. Maklinas¹⁹. Jų vicepirmininkai buvo prof. M. Būras²⁰ ir S. Štraseris²¹, sekretorius — P. Rusevas²². Posėdžiuose per dvi dienas kalbėjo apie 60 dalyvių. Reikia pasakyti, kad kalbėjusieji, išskyrus marksistus, aiškiai neišreiškė pagrindinių principų, kurie būdingi dabartinės filosofijos kryptims, nagrinėjančioms žmogaus problematiką. Tačiau nuomonių susidūrimuose išryškėjo kai kurie neotomizmo, egzistencializmo, personalizmo bei filosofinės antropologijos atgarsiai. Vieni aiškino filosofinės antropologijos reikšmę žmogaus esmės analizei (P. Rusevas, F. L. Bėrecas²³, K. Fudžita²⁴), kiti kalbėjo apie žmogaus esmės ir jo egzistencijos nesutapimą dabartiniu metu (K. Džiakonas²⁵, A. Kelesidas-Galanas²⁶). Diskusijose buvo mė-

¹⁹ Dž. F. Maklinas (G. F. Mc Lean).— JAV dvasininkas, Vašingtono katalikų un-to filosofijos profesorius, pasaulinės katalikų filosofų draugijų sąjungos viceprezidentas, JAV katalikų filosofų asociacijos sekretorius. Tyrinėja metafizikos ir religijos filosofijos klausimus. Pagrindiniai darbai: „Simbolis ir analogija: Tilichas ir Tomas“ (1958), „Žmogiškasis dievo pažinimas pagal Paulių Tilichą“ (1958), „Filosofija ir žmogaus ateitis“ (1966).

²⁰ M. Būras (M. Buhr, gim. 1927 m.)— VDR MA Filosofijos in-to direktorius. Tyrinėja vokiečių filosofijos istoriją, buržuazinę filosofiją ir visuomenės mokslų teoriją. Svarbiausi jo darbai: „Revoliucija ir filosofija“ (1965), „Nuo Fichtės prie Hegelio“ (1965), „Fridrichas Vilhelmas Jozefas Šelingas“ (1966), „Proto pretenzija“ (1968).

²¹ Š. Štraseris (S. Strasser, gim. 1905 m.)— Nijemegenio (Olandija) un-to filosofinės antropologijos, fundamentaliosios pedagogikos ir pedagogikos istorijos profesorius. Svarbiausi darbai: „Dvasia ir sudvasinimas“ (1955), „Fenomenologija ir eksperimentiniai mokslai apie žmogų“ (1964), „Fenomenologija ir humanitariniai mokslai“ (1965).

²² Bulgarijos MA Filosofijos in-to bendradarbis.

²³ F. Bėrecas (F. L. Beeretz, VFR)— Reinlando aukštosios pedagoginės mokyklos Bonos skyriaus pedagogikos ir filosofijos seminaro profesorius.

²⁴ K. Fudžita (K. Fujita)— japonų filosofas.

²⁵ K. Džiakonas (C. Giaccon)— Padujos un-to profesorius.

²⁶ A. Kelesidas-Galanas (A. Kellesidou-Galanou)— Atėnų akademijos graikų filosofijos tyrimų centro bendradarbis.

ginta pristinti marksistinei žmogaus koncepcijai esencializmą, nes marksistai operuoja abstrakčia žmogaus esme — visuomeninių santykių visuoma. Tačiau šie priekaištai atsirado dėl marksistinės žmogaus koncepcijos nesupratimo ir dėl perdėm supaprastinto marksizmo požiūrio išdėstymo. Ką būtų galima pasakyti apie žmogaus problemos sprendimo variantus dabartinėje nemarksistinėje filosofijoje? Egzistencialistai ir personalistai aprašė vidinį, subjektyvų žmogaus gyvenimą bei jo sunkumus prieštaringame buržuaziniame pasaulyje. Neofroidistai pavaizdavo žmogaus siekimų ir socialinės aplinkos konfliktus bei žmonių tarpusavio santykių svetimumą. Visos šios antropologinės koncepcijos, galima sakyti, tik konstatuoja, aprašo arba dramatinuoja žmogaus, kaip kūrėjo ir savo kūrinį vergo, padėtį kapitalistiniame pasaulyje, bet ne daugiau. Tik marksistinė metodologija įgalina visiems šiems faktams suteikti mokslinės prasmės. Ji ne tik pavaizduoja, bet ir paaiškina, kodėl dabartinėje kapitalistinėje visuomenėje žmogus patenka į tokią prieštaringą situaciją, kodėl humaniški jo kūrybinės veiklos tikslai įgyvendinti virsta antihumaniškais rezultatais, kodėl žmogaus esmė buržuaziniame pasaulyje deformuojama. Spręsdama šiuos klausimus, marksistinė metodologija gali įveikti tą žmogaus mistifikavimo tradiciją, kurią įtvirtino antropologinės filosofijos srovės.

Sekant nuomonių susidūrimus XV Pasauliniame filosofų kongrese, dar kartą pasitvirtino marksizmo metodologinis bei ideologinis pranašumas prieš kitas dabarties filosofijos kryptis. O tai įpareigoja marksistus visokeriopai įrodyti tą pranašumą, kūrybiškai sprendžiant visus klausimus, kurie dabar iškyla pasaulyje.

* * *

Vilniaus pedagoginio instituto Filosofijos katedros vedėjas doc. R. Skaisgiris: „...Kongrese vyravo laisvos filosofinės diskusijos atmosfera“.

Priešingai kai kurių Vakarų filosofų nuogastavimams, bulgarų organizuotame kongrese vyravo laisvos filosofinės diskusijos atmosfera. Kaip tik tokios diskusijos kongreso dalyviams savo sveikinimo kalboje linkėjo Bulgarijos Liaudies respublikos Valstybės tarybos pirmininkas T. Živkovas, pareikšdamas, kad „įvairių požiūrių buvimas negali būti kliūtimi kolegiškam bendravimui ir ramiam kūrybiškam filosofijos problemų svarstymui“. Tokios laisvos naudingų diskusijų atmosferos buvimą konstatavo ir Pasaulinės filosofų draugijų federacijos prezidentas Leo Gabrielis bei daugelis kitų kongreso dalyvių.

Be plenarinių posėdžių, dalyvavau probleminės grupės „*Visuomenė ir jos normas*“ darbe. Dauguma šios grupės pranešėjų buvo socialistinių šalių atstovai, todėl nenuostabu, kad čia viešpatavo marksistinė ideologija. Brandūs buvo L. Archangelskio, V. Bokariovo (TSRS), E. Keri (Vengrija) ir kitų dalyvių pranešimai.

L. Archangelskis pabrėžė glaudų visuomenės normų ryšį su vienokia ar kitokia socialine sistema. Pranešėjas apsisusto ties trim žmonių elgesio tipais, kurie skiriasi nevienodu visuomenės normų įvaldymo gilumu: pirmasis elgesio tipas pasireiškia formaliu normų prisilaikymu, antrasis remiasi paviršutinišku individo įsisaugojimu laikytis visuomenės normų; trečiasis, aukščiausias, elgesio tipas būdingas asmenybei, kuri yra savo elgesio reguliavimo subjektas.

V. Bokariovas parodė visų visuomenės valdymo ir normavimo procesų socialinį, klasinį pobūdį, aiškino tų normų kitimą, pereinant iš kapitalizmo į socializmą.

E. Keri pagrindinį dėmesį skyrė gyventojų „pertekliaus“ problemai. Pranešime buvo parodyta, kad gyventojų „pertekliaus“ problema — ne tiek gamtos, kiek socialinė problema, išplaukianti iš kapitalistinių santykių esmės. Ji susijusi su negailestingu darbo žmonių išnaudojimu bei neekonomišku gamtos resursų naudojimu.

Dalyvavau taip pat tyrimo grupės „*Mokymo ir auklėjimo filosofija*“ darbe. Šioje grupėje greta marksistinių G. Filonovo (TSRS), V. Momovo²⁷ (Bulgarija), R. Nansalo (Mongolija), M. Jasiukovo (TSRS) pranešimų buvo perskaityti ir kai kurie nemarksistiniai pranešimai. Pavyzdžiui, O. Fulatas²⁸ (Ispanija) neigė ryšio buvimą tarp mokymo ir auklėjimo, M. Brahamas²⁹ (Kanada) aiškino, kad nėra skirtumo tarp gamtos ir visuomenės dėsningumų, kad auklėjimas — tik gamtinis procesas. Tokie teiginiai susilaukė pagrįstos marksistinės kritikos.

Kai kurie pranešimai gvildeno labai specialias problemas (pavyzdžiui, kokios vaizdinės priemonės naudojamos I. Kanto filosofijos dėstyje), todėl jie diskutijų nesukėlė.

Medžiaga parengė R. Žibaitis

²⁷ Bulgarijos MA Filosofijos in-to bendradarbis.

²⁸ Barselonos un-to profesorius.

²⁹ Monrealio G. Viljamso un-to profesorius.